

Takács Károly

Fokgazdálkodás vagy valami más?

A Korall első számában megjelent tanulmányomban közel egy évtized kutatásának eredményét foglaltam össze. Az írás lényege, hogy az ország több tájegységében figyeltünk fel elpusztult csatornahálózatokra, amelyeket – régészeti módszerekkel – már számos helyen vizsgáltunk. A csatornarendszereket írott és régészeti adatok alapján az Árpád-kor időszakára lehetett keltezni. A feltárások és a geodéziai felmérések révén rekonstruálhatóvá vált működésük is. Az összetett felépítésű csatornarendszerek az ár- és belvízproblémák megoldása mellett a felszíni vizek sokoldalú hasznosítását is lehetővé tették (művelt területek és rétek-legelők öntözése, tógazdálkodás, stb.). A kutatások alapján ma már teljes egyértelműséggel állítható, hogy Magyarország alföldi területeit az Árpádok idején sűrű csatornahálózatok borították, amelyek egy egységes elvek szerint működő, országos vízügyi rendszerre utalnak. Ez a vízügyi rendszer az adatok alapján a 13-14. századtól kezdve indult pusztulásnak.

A folyóirat említett számának kézhez vételekor meglepve tapasztaltam, hogy benne hasonló témával egy másik tanulmány is közlésre került, *Vadvízországtól a fokgazdálkodásig* címmel. A szerző, Győri Róbert, szerint a középkorban a Kárpát-medence áradmányos területein élők tudatos vízgazdálkodást folytattak, amit ártéri gazdálkodásnak vagy fokgazdálkodásnak nevez. *Ennek* a vízgazdálkodásnak a lényege az áradó víz árterületeken való szétterítése volt. A folyókat keskeny sávban kísérő magasabb partoldalakat mesterséges árkokkal (ún. fokokkal) átvágták, ezáltal az emelkedő víz kijutott az alacsony ártérre, majd apadáskor ugyanezek a medreken keresztül folyt vissza. A rég elhagyott folyómedrek segítségével szétterülő víz nagyobb pusztítást nem végzett, ehelyett megöntözte az ártéri legelőket, továbbá megfelelő helyet biztosított az ívni készülő halak számára, amely azután növelte a halászat eredményességét. A szerző szerint ez a vízgazdálkodási gyakorlat ember és természet együttélésének magas fokát valósította meg, virágzó gazdálkodási formákat hívott életre, melyekben nem a földművelés, hanem az állattartás és a halászat állt az első helyen.

A cikk olvastán számos kérdés merült fel bennem, többek között, hogy az alacsonyabb felszíneken szabályozatlanul szétfolyó víz miféle „öntözést” tett lehetővé, egyáltalán beszélhetünk-e a leírt módszerrel kapcsolatban vízgazdálkodásról. Az igazán fontos kérdés azonban számomra az, hogy egyáltalán létezett-e ilyen vízkezelési gyakorlat a középkorban, annál is inkább, mivel idézett kutatási eredményeim a Győri Róbert által leírtaknak jól láthatóan ellentmondanak. A szerző forrásokra nem hivatkozik, ehelyett megállapításait mint a tudomány mai álláspontját ismerteti, s több korábban megjelent tanulmányt idéz. A megadott szerzők közül azonban mindössze négy olyat találtam, aki valóban a fenti értelemben vett fokgazdálkodásról ír. Ezek a szerzők a következők: Andrásfalvy Bertalan, Frisnyák Sándor, Károlyi Zsigmond és Molnár Géza. Ha az utóbb említett három kutató vonatkozó munkáit átlapozzuk, arra a felismerésre jutunk, hogy a fenti témában tett megállapításaik lényegét kivétel nélkül Andrásfalvy Bertalan tanulmányaiból merítették. Ily módon tehát csupán egyet-

len szerző, Andrásfalvy Bertalan műveit kell alaposabban átnéznünk, hogy az iménti kérdésre választ kapjunk.

Andrásfalvy Bertalan Tolnai-Sárközben végzett kutatásai arra utalnak, hogy a Győri Róbert által ismertetett vízkezelési gyakorlat valamilyen formában egykor valóban létezett. Ez az *egykor* azonban a szabályozásokat közvetlenül megelőző időszak és nem a középkor, hiszen Andrásfalvy 18-19. századi források alapján dolgozott, s ennél korábbi adatra csak futólag utalt. Ezen a tényen az sem változtat, hogy az általa kimutatott ártéri gazdálkodást éppen ő vetítette vissza elsőként a középkorba. „Csúsztatása” érthetetlen, hiszen elemi szintű követelmény, hogy bármely történeti következtetés csak írott források tanúságán vagy régészeti eredményeken alapulhat, egyéb esetben csupán elképzelésekről beszélhetünk. A módszertani hibát még tetézte azzal, hogy a középkort tekintette az ártéri gazdálkodás virágkorának, amikor szerinte példa nélkül álló tervszerűséggel bontakozott ki a fokgazdálkodás: szervezeten tisztították és mélyítették az ártereket behálózó folyómedreket, egyes helyeken maguk ástak kisebb árkokat. Ezen megállapításaiban azonban – középkori források híján – már csak intuíciójára hagyatkozott.

A középkor virágzó ártéri gazdálkodásának téziséét azután átvették a fentebb említett szerzők, s mint láttuk Győri Róbert is történeti tényként könyvelte el.

Talán mondanunk sem kell, hogy a fent idézett kutatási eredmények alapján ez az elképzelés nem állja meg a helyét. Magyarország a középkorban – legalábbis annak korai szakaszában – nem volt a vadvizek országa, de nem volt az említett ártéri gazdálkodásnak sem a hazája. A fokgazdálkodásnál (annak bizonyítatlan idealista felfogásánál is) nagyságrendekkel nagyobb volumenű vízépítések folytak abban az időben, amelyek egy egységes rendszer keretében a vizek teljeskörű szabályozását tették lehetővé. Ennek a nagyszabású, Európában páratlan vízügyi rendszernek az egész Kárpát-medencére kiterjedő felkutatásához még hosszú évtizedek kitartó munkájára lesz szükség.

Tisztelt Szerkesztőség!

Lapuk első számának borítóján idilli képet láthatunk a Zazár folyóról. Ezen nincs is mit csodálkoznunk, hiszen a felvétel elég régen készült. Általában úgy vélik, hogy az ún. környezeti válság a modernitás szülötte, és különösen a 20. század második felében teljesedett ki, véget vetve ennek a hajdani idillnek. A ciánügy (már megint egy ügy...) is úgy vonult be a köztudatba, mint példátlan esemény – minthogy az is volt. Csakhogy az idén különösen a Tisza, de tulajdonképpen az egész Kárpát-medence vízhálózata kapcsán kitört hangzavarban elvéve hallhattunk történeti érveket. Pedig ilyenkor igencsak illene feleleveníteni egyet s mást a vízrendszer múltjáról. Gyakran felteszem magamnak a kérdést: vajon mennyit tanulnak az iskolában a Tiszáról, a magyar folyónak az itt élők életében betöltött szerepéről? És sajnós meg vagyok győződve róla, vajmi keveset.

No de tulajdonképpen miről is akartam szólni? Arról, hogy a ciánszennyezés kapcsán bizony fel lehetett volna lapozni egynémely régi könyvet. Megtudhattuk volna például: már sok évszázada hömpölyög a Zazár a „köz jónak nagy hasznával” (Szirmay Antal); 1726-ban Bél Mátyás (vagy „helyszíni tudósítója”) tíz bányaművet számol össze a folyócska mentén, melynek vizét ezek melléktermékei „zavarossá és bűdössé teszik, így a halak elkerülik”. Hát bizony akkoriban is történt súlyos környezetszennyezés...

Tisztelettel: László Andor